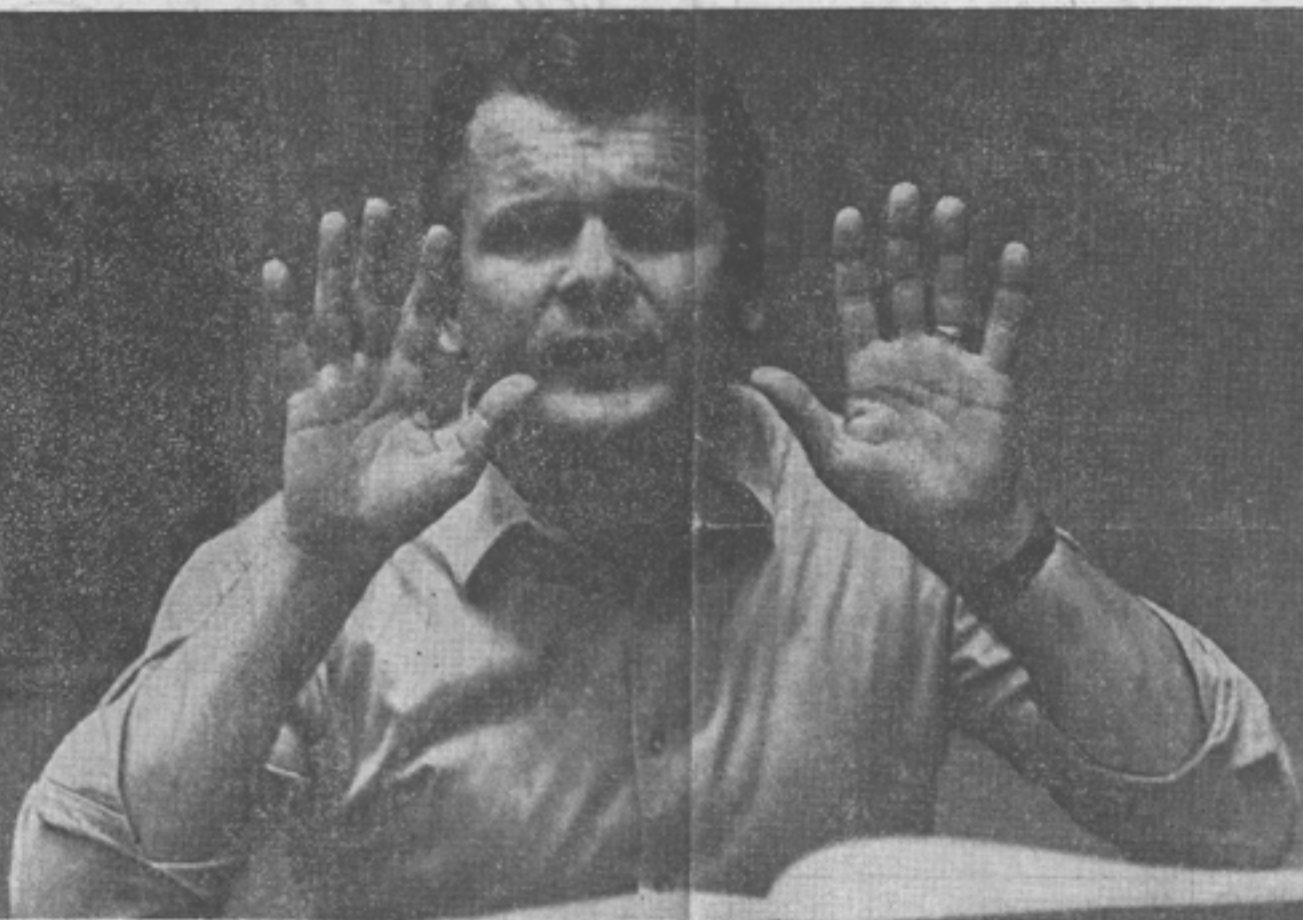

Po prvi izvedbi v kölnskem radiu

Orkester spominja na želvo

Skladatelj Vinko Globokar in „samoupravno muziciranje“

Vinko Globokar

V bonnski Beethovnovi dvorani je bila v začetku decembra 1974 na sklepem večeru dvodnevni glasbeni prireditvi pod skupnim naslovom »Musik der Zeit IV« prvič izvajana najnovejša kompozicija Vinka Globokarja Orkester. To delo — izvajal ga je orkester zahodnonemškega radia iz Kölna ob strokovni navzočnosti skladatelja, vendar v skladu z njegovo osnovno idejo brez dirigenta — ni kompozicija v običajnem, zgodovinskem pomenu besede, temveč prikaz delovnega procesa orkestralne poustvarjalnosti in celo soustvarjalnosti, pri čemer je še posebno naglašena potreba po spremembi družbenih odnosov tudi na področju umetniškega združenega

Tovarniški tekoči trak omogoča uspešno porazdelitev dela, pri kateri pa je sposobnost posameznika do skrajnosti omejena na najenostavnejši in ubijajoče se ponavljajoči delovni proces. Z negativnimi učinki takega dela se danes ukvarjajo strokovnjaki vsega sveta. Nekje se jim poskušajo izogniti tako, da v večjih tovarnah sestavljajo manjše delovne skupine, ki samostojno izvršujejo vse delovne faze do končnega izdelka.

Podobne probleme odkrivajo glasbeni strokovnjaki v okviru največje delovne skupine, ki proizvajajo glasbene dobrine, v simfoničnem orkestru. Tudi tu so delovne naloge skrbno porazdeljene in v odnosu do končnega izdelka, celotnega zvočnega dosežka, večkrat za posameznike zelo postopovstavljena. Toda član orkestra ni zadolžen le za tehnično brezhibno uresničenje svoje naloge. V kar največji meri se mora tudi miselno in čustveno angažirati in se istočasno, kar je v tej povezavi najbolj problematično, podrediti skupnim interesom, ki jih običajno predstavlja dirigent. Zato je orkestrski glasbenik bolj kot vsak drug navezan na tradicijo, saj lahko le splošno veljavne norme do neke mere ublažijo omenjena notranja nasprotja. Ta pa se izostrijo v trenutku, ko orkestru odvzamemo vlogo muzejske ustanove in ga obravnavamo kot živ umetniški mehanizem, torej takrat, ko naj bi več ali manj samostojno sodeloval pri oblikovanju sodobne glasbene umetnosti.

V tem trenutku pa postane jasno viden prepad med orkestralno prakso in pa stremljenji glasbenih ustvarjalcev, ki ne uvajajo le vrste tehničnih in muzikalnih novosti, temveč računajo tudi na soustvarjalne sposobnosti orkestra in posameznikov v njem. Teh pričakovanj pa orkestri tako rekoč praviloma ne izpolnijo.

Dibeliusova presoja

Nismo še odkrili načina, s katerim bi lahko prišli do dna tem nasprotjem sodobne glasbene misli, kajti pri obravnavi odnosa orkestra do glasbe svojega časa — ali obratno — moramo upoštevati splet mnogih sestavin današnjega življenja od problematične glasbene vzgoje do družbene vloge glasbenika v sodobni sredini.

Obravnavanje teh problemov posredno in pa tudi neposredno izhaja iz najnovejše kompozicije Vinka Globokarja Orkester, kateri je avtor dal še značilen podnaslov: Gradivo za obravnavo zgodovinskega glasbila. Če skušamo pojasniti njeno nalogo v skladu s skladateljevimi strem-

ljenji, lahko rečemo, da poskuša z njo reševati, oziroma boljše rečeno opozoriti na probleme sodobne orkestralne glasbe v vseh smereh: znotraj orkestra in v trikotniku orkester, ustvarjalec, družba.

Vinko Globokar je v delo vložil vso svojo bogato ustvarjalno in poustvarjalno razgledanost in njegovo prvo izvedbo še posebej skrbno pripravil. Koncert je spremljala obširna dokumentacija v obliki anketnih odgovorov vrste vidnejših glasbenikov, predvsem skladateljev in muzikologov, ki so sproščeno izrazili svoje misli o vlogi orkestra v sodobni družbi. Literarno gotovo najbolj zanimiv prispevek je poslal nemški muzikolog Ulrich Dibelius, ki današnji orkester primerja z želvo, kjer je le sna robu gibanje in življenje. Vse ostalo tiči pod trdnim roženim oklepom. Vendarle je tudi iz tega oklepa mogoče pridobiti lepo želvovino — vsekakor plemenit material, katerega zglijena površina opalasto spreminja barvo... Toda to,« ugotavlja Dibelius dalje, »je produkt že mrtvega organizma.«

Kaj je torej orkester in kakšna je njegova vloga v današnji družbi?

»Je to ostanek zgodovine,« se sprašuje francoski skladatelj Jean-Claude

Eloy, »ki se ne sklada več z razvojem sodobne muzikalne miselnosti?« Orkester naj bi bil »nenehno, močno hierarhično zgrajeno združenje individualistov, ki se med seboj ne morejo dobro prenašati, skupaj delajo in šefu dolgujejo slepo pokorščino«, piše hornist in vodja glasbenega oddelka RTB Bruselj Georges Carael.

Orkester je po mnenju predvsem mlajših skladateljev ostanek malomeščanske miselnosti z vsemi njenimi notranjimi nasprotji, prilagojen današnjemu kapitalističnemu sistemu. Nemški skladatelj Erhard Grosskopf vidi pri tem »značilne poteze kapitalizma v eni izmed njegovih kulturnih institucij«, za muzikologa Konrada Boehmerja pa so orkestri »danes... organi izginjajoče elite, medtem ko so široke ljudske množice preplavljene z izvržkom imperialistične množične kulture.«

Vse to je verjetno res, toda ne smemo pozabiti, da daje orkestru njegovo vlogo predvsem družba, torej njegova neposredna življenjska okolica. Ta pa ni vedno in povsod taka, kot jo slikajo verbalno levičarsko usmerjeni glasbeniki iz zahodnoevropskih držav. Taka in podobna »politična« stališča so domala vedno znak

strokovne neuspešnosti in tudi muzikalne nemoči, kajti glasbena naprednost se lahko in se tudi mora izražati le s kvaliteto naprednosti glasbenega sporočila v vseh možnih oblikah izražanja, od ustvarjalnosti do poustvarjalnosti. Misli v tem smislu pa iztrošena politična gesla ne predstavljajo nobene alternative.

Poleg tega se moramo zavedati problemov v obliki, kot jih dejansko doživlja orkestrski glasbenik, ki, po že omenjenem Georgesu Caraelu »je (ali pa naj bi bil) umetnik. Njegov socialni status pa je status uslužbenca.« Ta glasbenik z umetniško nenormalnim delovnim odnosom se je s svojim kolektivom vred znašel med skladateljem, ki venomer govori o naprednosti (pri čemer so navadno mišljene nekakšne obveznosti orkestra do njega) in prinaša vedno nove tehnične in interpretacijske zahteve in pa publiko, ki sodobno glasbo več ali manj brezpogojno odklanja. Nova orkestralna glasbena dela v veliki večini res ne dosegajo tehnične in izrazne ravni zgodovinskega repertoarja, vendar pa tudi zelo redko doživijo izvedbo, ki bi jo bilo mogoče uspešno primerjati s poprečno kvaliteto današnjih interpretacij klasič-

nih glasbenih del. Povezava med skladateljem in njegovimi poslušalci je tako pretrgana prav v trenutku poustvarjanja, se pravi pri orkestru. Glede na iz orkestrskega zornega kota je to več kot razumljivo. Vedno nove skladateljeve zahteve, večinoma ob popolnem pomanjkanju kakršnihkoli meril in z enim samim pojasnilom, da imamo opravka s tako imenovanim avantgardizmom, povzročajo negotovost, zato nezanimanje in celo odpor, in s tem v vsakem primeru nepravilen odnos do interpretiranih skladb. Orkestrski glasbenik ima občutek, da skladatelj zmanjšuje vrednost ne le njegovih osebnih kvalit, temveč tudi njegovega instrumenta, saj ga uporablja v nasprotju s tradicionalnimi estetskimi vodili. Poleg tega skladatelj z najrazličnejšimi zahtevami preobremenjuje znanje, ki si ga je orkestrski glasbenik pridobil v času šolanja. Tu pa se že srečamo z osnovnimi vzroki sedanjega položaja v orkestru, ko je treba, kot na vseh drugih glasbenih področjih, osvetliti spornost današnje glasbene vzgoje. Orkestrskega glasbenika namreč »spoklicno« izobraževanje... ne pripravlja za njegov poklic. Profesorji glasbe poskušajo vzgijiti virtuozne... Tisti, ki na taki živ-

ljenjski poti niso uspešni, pristanejo v orkestru, piše Georges Carrae in kot končni izatelek tega dejstva do-
daja: »rasočaranje«.

Poslušalčev vtis

Kako rešiti toliko nasprotujočih si dejstev? Vinko Globokar to poskuša, oziroma nakazuje pot do rešitve z nekako predrugačeno delovno nalogo pri izvedbi njegove nove kompozicije Orkester. Izhaja iz stališča, da orkester v okviru današnjega glasbenega življenja ni funkcionalen in da je tudi kot institucija zastarel. Nujno preobrazbo je mogoče izpeljati le iz orkestra samega, zato izhaja Globokarjeva glasba pravzaprav iz orkestra, iz avtorjevih poznavanj ansambelskih problemov, tako socialnih kot muzikalnih, in se z njegovim posvetilom tudi spet vrača nazaj v orkester. — Kompozicija sama je sestavljena iz petih več ali manj samostojnih odsekov in že naslovi do neke mere povedo, da glasbeniki v vsakem izmed njih rešujejo določeno nalogo: Samostojnost, Odvisnost, Promenada, Stroj in Preobrazba. V vsej skladbi ima govorjena beseda, naj bo to glasno izgovorjeno navodilo v zvezi s izvedbo določenega odseka ali pa tekst deklaracije članov orkestra, namenjen poslušalcem v dvorani in tudi lastnemu osveščanju, izredno pomembno vlogo, popolnoma izenačeno s glasbenimi sestavinami. Neposredno povezavo s publiko zagotavljajo projekcije teksta z opisom akcije ali naloge, ki jo orkester v danem trenutku izvaja, ali bolje rečeno, s katero se trenutno sooča. Glasba je mestoma skrajno namenska, se pravi, orkester rešuje zgolj tehnične probleme brez kakršnekoli muzikalne izraznosti. Sem sodijo med drugim intonacijske in ritmične naloge ter reševanje problema medsebojne povezanosti. Ponovno moramo namreč poudariti, da poteka izvedba Globokarjeve kompozicije do zadnje točke brez dirigenta. Njegova vloga je na najrazličnejše načine porazdeljena po orkestru. Člani orkestra sami dirigirajo manjšim skupinam, se med seboj sporazumevajo z glasno izgovorjenim tekstom, pa tudi zvočni signali omogočajo skupno igro ansambla. Poslušalec v dvorani dobi vtis nenavadno žive akcije in prav ta življenjskost v nekem smislu optimistično nakazuje glasbeno bodočnost z drugačnim orkestrom, ki vsekakor ne bo institucionaliziran zvočni muzej. Čeprav je malo verjetno, da bo zamišljeni proces potekal brez zapletljivosti in problemi gotovo ne bodo rešeni v obliki, kot si jo predstavljajo nekateri skladatelji, je treba vendarle omeniti izredno vzdušje sodelovanja med orkestrom in skladateljem v Bonnu. Globokarjev »totalno aktiviziran« orkestralni glasbenik v kölnskem orkestru se je, kar dokazujejo po zvočniku predvajane izjave članov ansambla pred koncertom in med koncertom prebrana deklaracija, že pričel zavedati zapletene problematike svojega poklica. To je vsekakor že lepa osnova za možnost reševanja.

Kaj je torej lahko orkester in kakšna naj bi bila njegova družbena vloga?

Orkester je očitno lahko zavestna skupina samostojnih umetniških oseb, ki poustvarja in soustvarja živ glasbeni organizem svojega časa in si svoje usode ne pusti krojiti od zunanjih činiteljev, pa naj bo to kapital, politični in drugačni interesi posameznikov ali skupin, ali pa institucionalizirana kulturna birokracija.